

HELENA POCIECHINA

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6015-2055>

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

INTERFERENCJA ROSYJSKO- -CERKIEWNOSŁOWIAŃSKA W TEKSTACH STAROBRZĘDOWYCH Z XIX–XX WIEKU

Russian-Old Church Slavonic interference in Old Believers' texts from the 19th and 20th century

WYRAZY KLUCZOWE: piśmiennictwo staroobrzędowców XIX oraz XX w., język cerkiewnosłowiański, dyglosja i bilingwizm, przełączanie kodów

KEYWORDS: Old Believers Book of XIX century, Church Slavonic, diglossia and bilingualism, code-switching

ABSTRACT: Until today, the Russian of Old Believers' prints and manuscripts has not been subject to research in linguistic studies. The written language under investigation here, as seen in hand-written notebooks or books printed illegally, is based on the urban variant of the Russian colloquial language. Old Church Slavonic elements are prominent in the analyzed texts, which might be the result of teaching the skills of reading and writing from Old Church Slavonic primers (azbukas) and from the Church Slavonic Psalter and Horologion (Book of Hours). This feature of the analyzed texts refers not only to paraliturgical scripts (used to pray at home) but also to polemic and didactic writings, as well as texts aimed to be read aloud or sung, such as spiritual poems. Fragments of texts in Old Church Slavonic are mainly quotations or reminiscences from the Holy Scripture and writings of the Church Fathers, taken from early polemic texts. The fragments also refer to the everyday reality of the Orthodox Church life. The paper presents analyses of texts such as: "Wiecznaja Pravda" by Avvakum Komissarov, Sinodik, Skitskoje pokajanie, Czin ispowiedaniju, as well as calendars and spiritual guides.

1. Wstęp

W językoznawstwie rosyjskim nie brakuje prac na temat interferencji cerkiewnosłowiańsko-rosyjskiej w historii języka literackiego, jednak piśmiennictwo staroobrzędowców z przyczyn o charakterze raczej ekstralingwistycznym znajdowało się poza zasięgiem badaczy i stan ten zaczął stopniowo się zmieniać dopiero kilkadziesiąt lat temu. Niniejszy artykuł przedstawia problem skomplikowany przede wszystkim dlatego, że język tekstów staroobrzędowych czasów najnowszych jest dosyć słabo

zbadany. Za A. Martinetem możemy odwołać się do okoliczności o konwencjonalnym charakterze metodologicznym, a więc do konieczności rozpatrywania każdego społeczeństwa jako zamkniętego pod względem językowym i jednorodnego (Мартинет 1979, 18). W przypadku tekstów oryginalnych utworów staroobrzędowych zarówno anonimowych, jak i autorskich zastosowanie tradycyjnych metodyk, np. opracowanych w ramach funkcjonalnej stylistyki, jest bardzo trudne, a czasem wręcz niemożliwe. Tego przyczyną jest „mozaikowy” (Алпатов 2004, 127–128; Дутчак 2011, 281) czy inaczej hybrydowy ich charakter, uwarunkowany specyfiką treści i stylu wynikających z połączenia różnych warstw historyczno-kulturowych i językowych. Należałoby więc na początku analizować teksty, wyodrębniając w nich z dokładnością chirurga (Алпатов, ibidem) elementy należące do poszczególnych warstw, uwzględniając przy tym pochodzenie tekstu, jego przeznaczenie konfesyjne oraz cechy językowe. Wiadomo, że ważne miejsce w spisanych ręcznie bądź drukowanych tekstach, które znajdują się w zeszytach albo w książkach, tych starszych pochodzących z nielegalnych drukarni i najnowszych, zajmują elementy języka cerkiewnosłowiańskiego. Jest to rzecz naturalna, dlatego że nauka pisania i czytania w staroobrzędowych wspólnotach odbywała się na podstawie cerkiewnosłowiańskich elementarzy (azbuk) oraz cerkiewnosłowiańskich tekstów Psalterza czy Czasownika (Iwaniec 2001, 14–15; Плетнева 2013, 30–31; Orzechowska 2014).

Fragmenty tekstów w języku cerkiewnosłowiańskim występują jako cytaty czy reminiscencje z Pisma Świętego i utworów Świętych Ojców Kościoła, z szeroko rozpowszechnionych w środowisku staroobrzędowym utworów polemicznych, i również mają zastosowanie w określeniu realiów życia religijnego we współczesnych kalendarzach oraz pomocach dla wiernych i nastawników. Stosowanie przez staroobrzędowców do początku XX w. wyłącznie czcionki cyrylicy skutkowało tym, że niektórzy badacze uznają wszystkie teksty za cerkiewnosłowiańskie (np. Jaroszewicz 1989, 465), jednak z takim twierdzeniem nie można się zgodzić. W tekstach staroobrzędowych XIX w. spotykamy różne warstwy języka rosyjskiego: naleciałości rodzimych dialektów, fragmenty języka potocznego (городское просторечие), znanego z utworów folklorystycznych (baśni, bylin, zagadek, etc.) oraz z masowej literatury łubkowej (Плетнева 2013), jak również kształtującego się aktywnie w połowie XIX w. standardu. Teksty pochodzące z XX stulecia bazują na literackim języku rosyjskim, znika z nich warstwa potoczna, natomiast interferencja staje się bardziej oczywista.

W niniejszym artykule zostanie zwrócona uwaga na występowanie interferencji w kilku tekstach różnych gatunków i różnej objętości, pochodzących z różnych okresów historycznych. Większość tekstów pochodzi ze zbiorów byłego klasztoru pw. Świętej Trójcy i Zbawiciela w Wojnowie (Pojezierze Mazurskie, Polska).

2. Teksty hymnograficzne: kanony

W badaniach nad literaturą liturgiczną analiza tekstologiczna zwykle odbywa się w celu określenia charakteru przeprowadzonej korekty lub redakcji wydawniczej. Zestawienie tekstów kanonów zawartych w dwóch Wielkich i jednym Małym Kanonniku¹ wykazało różnice graficzne i ortograficzne, gramatyczne i leksykalne.

W Kanonniku „Poczajowskim” i w Małym występuje hiperkorekcyjna forma fleksyjna w tytule kanonu do Matki Bożej Hodegetrii: *Канон Богородице Одигитрию* zamiast *Одигитрии*, być może na wzór: *Канон Богородице Знамению*. W taki sam sposób zostaje zorganizowana kolokacja w tytule *С҃тнхъКры прѣстѣн кѣкѣ ѡкѡ,нстѣ* (zamiast *акафисто*).

Mały Kanonnik zawiera zapisy zrobione na kk. 20v., 27 ołówkiem. Charakter pisma przypomina ten znany z zapisów własnościowych matki przełożonej Eupraksji (Jeleny Pietrowny Dikopolskiej). Zgodnie z uwagą w Troparionie do Krzyża (k. 20v.) należy śpiewać zamiast <поѣѣды> *дѣржѣвномѣ цѣрю нѣшемѣ <на сопротѣвнхъ дѣрѣнѣ>* – *пѣрколѣвнхъ хрѣстѣаномѣ*, na k. 27 w Kondakionie tegoż kanonu nad słowami <возвѣелѣи енѡю своѣю дѣржѣвнаго цѣрѣ нѣшего> odpowiednio *пѣрколѣвнхъ хрѣстѣанѣ* i dalej: *поѣѣды дѣлѣ емѣ (нмѣ) на сопортѣты, поѣѣкѣ нмѣщѣ (нмѣщнмѣ) тѣкоѣ ѡрѣжѣ*.

W tabeli 1 zostały zamieszczone teksty troparionu i kondakionu z dwóch kanonów: do Podwyższenia Czcigodnego i Życiodajnego Krzyża oraz do Czcigodnego Krzyża. W Wielkich Kanonnikach znajdujemy oba kanony, Mały zawiera tylko ten drugi. Do porównania zostały przytoczone teksty z przedreformowej Minei na wrzesień (drukarz Wasilij Burcow, 1636 r.), stanowiące część nabożeństwa poświęconego Podwyższeniu Czcigodnego i Życiodajnego Krzyża. Przykładem interferencji jest wykorzystanie rosyjskiej formy substantywu *сопротѣвнхъ* zamiast cerkiewnosłowiańskiej *сопротѣвнхъ*².

Tekst kondakionu jest obszerniejszy, a więc zawiera więcej przykładów, które mogą wskazywać na interferencję, np. w użyciu znaków interpunkcyjnych. Redaktor próbuje zastąpić znaki intonacyjne przecinkami, by dodać sens i logikę syntagmie, por. *тѣкоѣ ѡрѣжѣ мѣрѣ, непѣѣдѣнмѣю поѣѣдѣ/тѣкоѣ ѡрѣжѣ, мѣрѣ непѣѣдѣнмѣю поѣѣдѣ*. Oprócz tego zamienia chyba w nie do końca dla niego jasnej frazie krótką formę zaimka 2. osoby *тн* na pełną: *жѣтѣльстѣѣ тѣкоемѣ*.

¹ Большой канонник, ложные выходные данные: В типографии Почаевской, 4⁰, 25 x 19 см, 568 к. најрѣзнѣй 1908 г.; Большой канонник, Москва: Типография при Преображенском богаделенном доме, 1909; 4⁰, 25 x 19 см; 608 к.; Малый канонник, ложные выходные данные: [В типографии Почаевской] (Уральская старообрядческая книгопечатня?), 8⁰, 17 x 11,2 см, 96 к.

² Władimir Dal pod hasłem *сопротивъ* zaznacza nar. (protoczne) do przysłówków *сопротивъ*, *насопротивъ* (Даль 1955/IV, 272). Por. Евгеньева 1984/4, 307.

Tabela 1. Teksty Troparionu do Krzyża

	Troparion do Podwyższenia Krzyża	Troparion do Świątego i Życiodajnego Krzyża
Mineja 1636	Спаги̑ гѣ̑/ лѣдн̑ евоѡ, ѡблѣ̑вѣ̑ догтоѡнїе̑ евоѡ. покѣ̑ды̑ бл҃говѣ̑рномѹ цр҃ю̑ нашемѹ наг҃опротѣ̑вныа/ дѣрѹ̑нї. ѡ евоѡ сохрѡнѡа/ кр҃то̑мх лѣдн̑. (л. рїд)	
„Poczajowski” Wielki Kanonnik	Спаги̑ гд҃н/ лѣдн̑ евоѡ, ѡблѣ̑вѣ̑ догтоѡнїе̑ евоѡ./ покѣ̑ды̑ бл҃говѣ̑рномѹ цр҃ю̑ нашемѹ на/ сопротѣ̑вныа дѣрѹ̑нї, ѡ евоѡ сохрѡнѡа/ кр҃то̑мх лѣдн̑. (л. ѡ)	Спаги̑) гд҃н лѣдн̑ евоѡ, ѡблѣ̑вѣ̑ догтоѡнїе̑ евоѡ./ покѣ̑ды̑ бл҃говѣ̑рномѹ цр҃ю̑ нашемѹ наг҃дпро/тѣ̑вныа дѣрѹ̑а, ѡ евоѡ сохрѡнѡа кр҃то̑мх/ лѣдн̑. (л. ѱѣ,ѡ)
„Preobrażeński” Wielki Kanonnik	Спаги̑ гд҃н/ лѣдн̑ евоѡ, ѡ бл҃вѣ̑ догтоѡнїе̑ евоѡ./ покѣ̑ды̑ бл҃говѣ̑рномѹ цр҃ю̑ нашемѹ на/ сопротѣ̑вныа дѣрѹ̑нї, ѡ евоѡ сохрѡнѡа/ кр҃то̑мх лѣдн̑. (л. ѡ)	Спаги̑) гд҃н лѣдн̑ евоѡ, ѡ бл҃вѣ̑ догтоѡнїе̑ евоѡ./ покѣ̑ды̑ бл҃говѣ̑рномѹ цр҃ю̑ нашемѹ на г҃спро/тѣ̑вныа дѣрѹ̑а, ѡ евоѡ сохрѡнѡа кр҃то̑мх/ лѣдн̑ .
Mały Kanonnik		Спїеи̑ гд҃н лѣдн̑ евоѡ, ѡ бл҃вѣ̑ догтоѡнїе̑ евоѡ, покѣ̑ды̑ дѣрѡвнѡмѹ цр҃ю̑ нашемѹ на сопротѣ̑вныа дѣрѹ̑нї, ѡ евоѡ сохрѡнѡа кр҃то̑мх лѣдн̑. (л. Ѣѡ.)

Tabela 2. Teksty Kondakionu do Krzyża

	Kondakion do Podwyższenia Krzyża	Kondakion do Świątego i Życiodajnego Krzyża
Mineja 1636	Вознесѣ̑нїа накр҃стѣ̑ болю̑./ тезоѡменїѡмѹ тї̑н нынѣ̑ жїтѣ̑льствѣ̑./ цїедрѡтѣ̑ твоѡ дѣрѹ̑нї х̑е̑ вжѣ̑. возвесе̑нї/ сїлою̑ евоѡю̑ бл҃говѣ̑рнаго̑ цр҃ѡ̑ нашегѡ, покѣ̑ды̑ дѡд̑ емѹ̑ наг҃опротѣ̑тѣ̑ты. погѡкїе̑ ѡмѹ̑цїѹ̑/ твое̑ ѡрѡжїе̑ мїрѹ̑, непѡкѣ̑дїмѹ̑ покѣ̑дѹ̑. (л. рѣѡѡ.)	
„Poczajowski” Wielki Kanonnik	Вознесѣ̑нїа накр҃стѣ̑ болю̑./ тезоѡменїѡмѹ тї̑н нынѣ̑ жїтѣ̑льствѣ̑./ цїедрѡтѣ̑ твоѡ дѣрѹ̑нї х̑е̑ вжѣ̑. воз/весе̑нї сїлою̑ евоѡю̑ бл҃говѣ̑рнаго̑ цр҃ѡ̑/ нашегѡ, покѣ̑ды̑ дѡд̑ емѹ̑ наг҃опротѣ̑тѣ̑ты, погѡкїе̑ ѡмѹ̑цїѹ̑ твое̑ ѡрѡжїе̑/ мїрѹ̑, непѡкѣ̑дїмѹ̑ покѣ̑дѹ̑. (л. гїѡѡ.)	Вознесѣ̑нїа/ на кр҃стѣ̑ болю̑ тезоѡменїѡмѹ тї̑нѣ̑/ жїтѣ̑льствѣ̑ твоемѹ̑, цїедрѡтѣ̑ твоѡ/ дѣрѹ̑нї хр҃тѣ̑ вжѣ̑. возвесе̑нї сїлою̑ евоѡю̑/ бл҃говѣ̑рнаго̑ цр҃ѡ̑ нашегѡ, покѣ̑ды̑/ дѡд̑ емѹ̑ наг҃опротѣ̑тѣ̑ты, погѡкїе̑ ѡмѹ̑цїѹ̑ твое̑ ѡрѡжїе̑, мїрѹ̑ непѡкѣ̑дїмѹ̑ покѣ̑дѹ̑. (л. ѱїѡ.)
„Preobrażeński” Wielki Kanonnik	Вознесѣ̑нїа на кр҃стѣ̑ болю̑, тезоѡменїѡмѹ тї̑н нынѣ̑ жїтѣ̑льствѣ̑./ цїедрѡтѣ̑ твоѡ дѣрѹ̑нї хр҃тѣ̑ вжѣ̑. воз/весе̑нї сїлою̑ евоѡю̑ бл҃говѣ̑рнаго̑ цр҃ѡ̑/ нашегѡ, покѣ̑ды̑ дѡд̑ емѹ̑ на г҃опротѣ̑тѣ̑ты, погѡкїе̑ ѡмѹ̑цїѹ̑ твое̑ ѡрѡжїе̑/ мїрѹ̑, непѡкѣ̑дїмѹ̑ покѣ̑дѹ̑. (л. гїѡѡ.)	Вознесѣ̑нїа/ на кр҃стѣ̑ болю̑ тезоѡменїѡмѹ тї̑нѣ̑/ жїтѣ̑льствѣ̑ твоемѹ̑, цїедрѡтѣ̑ твоѡ/ дѣрѹ̑нї хр҃тѣ̑ вжѣ̑. возвесе̑нї сїлою̑ евоѡю̑/ бл҃говѣ̑рнаго̑ цр҃ѡ̑ нашегѡ, покѣ̑ды̑/ дѡд̑ емѹ̑ на г҃опротѣ̑тѣ̑ты, погѡкїе̑ ѡмѹ̑цїѹ̑ твое̑ ѡрѡжїе̑, мїрѹ̑ непѡкѣ̑дїмѹ̑ покѣ̑дѹ̑. (л. ѱїѡ.)
Mały Kanonnik		Взнесѣ̑нїа на кр҃стѣ̑ болю̑./ тезоѡменїѡмѹ тї̑нѣ̑ жїтѣ̑льствѣ̑ твоемѹ̑. цїедрѡтѣ̑ твоѡ дѣрѹ̑нї хр҃тѣ̑ вжѣ̑. возвесе̑нї сїлою̑ евоѡю̑, дѣрѡвнѡго̑ цр҃ѡ̑ нашегѡ. покѣ̑ды̑ дѡд̑ емѹ̑ наг҃опротѣ̑тѣ̑ты, погѡкїе̑ ѡмѹ̑цїѹ̑ твое̑/ ѡрѡжїе̑, мїрѹ̑ непѡкѣ̑дїмѹ̑ покѣ̑дѹ̑. (л. кз)

Mały Kanonnik³, który najprawdopodobniej, po pierwsze, został wydrukowany legalnie w drukarni Andrieja Simakowa w Uralsku; po drugie, należy do wydań popowskich (Вознесенский/Мангилев/Починская 1996, 64; Потехина 2016, 181), różni się od bespopowskich wielkich kanonników pod kątem grafiki i ortografii. Wydawca Małego Kanonnika nie stosuje pajerków do znakowania dzielenia wyrazów, prawie nie używa ich na miejscu samogłosek zredukowanych, chyba że w przyimkach kończących się na spółgłoskę zamiast jeru na ogół drukuje przyimki oddzielnie, nie łącząc ich z rzeczownikami. Znaki intonacyjno-interpunkcyjne (przecinki i kropki) stawia nie na poziomie poprzeczek liter, tylko na linijsce.

Zestawienie tekstów kanonów wykazuje również poszerzenie w późniejszych wydaniach kanoników („Preobrażenskim” i Małym) form imiesłowów przymiotnikowych i przymiotników, jak również utworzonych od nich przysłówków pisanych z dwoma *нн* w sufiksach *-нн-* a *-енн-* zgodnie z obowiązującą regułą ortografii języka rosyjskiego.

3. Tekst paraliturgiczny: „Czin ispowiedaniju”

Rękopis „Czinu ispowiedaniju”⁴ ze zbiorów klasztoru w Wojnowie zawiera porządek odprawiania sakramentu pokuty, regułę spowiedzi⁵. Tekst obrzędu został spisany na przełomie XIX i XX w., ale tak jak wszystkie teksty liturgiczne bazuje na starszych do niego podobnych o typowej strukturze opracowanej na podstawie bizantyńskiego ustawu spowiedzi ułożonego przez patriarchę Jana IV Postnika (Алмазов 1894/I, 87). Wojnowski rękopis składa się z trzech obowiązkowych części przedstawiających sekwencję sformalizowanych czynów i wypowiedzi, którymi rozpoczyna się i kończy spowiedź, oraz spowiedź właściwą.

Obrzęd zaczyna się od trzech pokłonów przed Świętą Ewangelią, którym towarzyszą słowa *БѢЖЕ ѠЧНІГНІ МЛЪ ГРѢШНАГО Н ПОМІЛѢНІ МЛЪ; СОЗДАВШІН МЛЪ ГДІН ПОМІЛѢНІ МЛЪ; БѢЧІНІЛЪ СОГРѢШНІХЪ ГДІН ПРОСІТІ МЛЪ; ПРІІМІНІ МЛЪ ГДІН КІЮЩАГОСЯ Н ПОМІЛѢНІ МЛЪ*. Potem podane są teksty Trisagionu i modlitwy do Najświętszej Trójcy, psalmów 50, 4, 13, 69. Te i kolejne fragmenty tekstu są pisane w języku cerkiewnosłowiańskim, jak również teksty czynności końcowych: modlitw, fragmentów Nowego Testamentu o przebaczeniu grzeszników: z 1 Listu św. Pawła do Tymoteusza (1,15–17), Ewangelii św. Mateusza (9,9–13), Ewangelii św. Jana (7,53; 8,11), psalmu 31 oraz troparionu „Объятыя Отча”. Biorąc pod uwagę długość tradycji stosowania sięgającej co najmniej XIV w. oraz różnice występujące w treści tych części

³ Zob. <http://www.wmbc.olsztyn.pl/dlibra/docmetadata?id=1335&from=pubindex&dirids=62&lp=35> [dostęp 15.03.2018].

⁴ Чинь исповеданию. Rękopis. Wojnowo, koniec XIX – pocz. XX w. ok 349 ss., wymiary: 10, 5 x 12,7, oprawa deski w skórze, piśmo półustaw czerwono-czarny 8–11 linijek na stronie.

⁵ Opis i systematyzacja podobnych rękopisów zob. Алмазов 1894.

(w różnych rękopisach i drukowanych tekstach Reguły Spowiedzi różnią się numery psalmów, modlitwy, glosy troparionów, fragmenty Nowego Testamentu), należałoby się spodziewać kilku warstw językowych cerkiewnosłowiańskich.

Część środkowa tekstu zawiera zestaw pytań, które w ostatnich latach wielokrotnie były omawiane (np. Мангилев 1998; Корогодина 2006; Потехина 2010; Васильев 2014), oraz tzw. ponowienia, które u staroobrzędowców składają się na inny bardziej rozpowszechniony gatunek tekstu pokutnego „Skitskoje pokajanie”. Tradycje redagowania pokutnych tekstów u staroobrzędowców odrodziły się na przełomie XVIII–XIX ww. (Korogodina 2006, 121). Najstarsze pytania pochodzą z drukowanych potrzebników z połowy XVII w. (ibidem), a więc prawdopodobnie dlatego powtarzają się we wszystkich późniejszych rękopisach i w drukowanych tekstach.

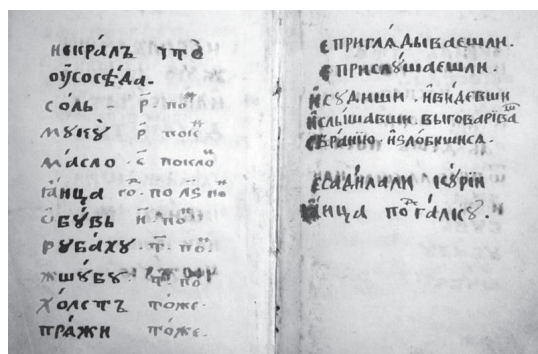
Pierwsza część pytań ma charakter katechezy, nie wymaga przemyślenia odpowiedzi, które podano bezpośrednio w tekście:

- (1) Вѣрѣшнли во Ѡца и сѣна и сѣгаго дѣха. Ѡвѣщае г҃х: вѣрѣшю ч҃стнын Ѡче
- (2) Вѣрѣшнли в' прѣшю вѣш и во вєа с҃тым. Ѡвѣщае г҃х: вѣрѣшю ч҃тнын Ѡче
- (3) Покланѣшнлиєа Ѡбразѣ х҃ртовѣ и преч҃тмѣ вѣм и вєрѣм с҃тым на никѠна на писанымѣ. Вѣрѣшю ч҃тнын Ѡче и поклонѣюєа
- (4) Не дѣрѣжншнли єрєєи котѠрыма нлѣ рѣдорѣ самогмышлѣнаго. Нєповѣдѣшнли вѣ ч҃рце єдѣнаго вѣа нєсмѣна и нєрѣдѣєна ѣ єспрѣносѣца. Нєповѣдѣшю Ѡче.
- (5) Нєповѣдѣєши ли х҃рта в' дѣвѣ єстєєтѣ вѣ вєжєєтѣ вѣ ѣ чєлчєєтѣ вѣ коєдннѣм же нлѣє нѣ вѣрѣшнли. Нєповѣдѣшю ч҃тнын Ѡче ѣ вѣрѣшю єѠ.

W odróżnieniu od tych podstawowych pytań o chrześcijańską dogmatykę kolejne, zarówno te pochodzące ze starszych potrzebników, jak i dostosowane przez osobę układającą tekst do warunków lokalnych, należą do różnorodnych pod względem czasowym warstw językowych oraz stylów. Ponieważ M. W. Korogodina uważa, że „вопросники и поновления” w Rosji „приобрели огромное значение, какого никогда не имели в Византии и южнославянских странах (2016, 21), można byłoby przypuszczać, iż pewna część tekstów pytań i – szczególnie – ponowień została stylizowana na język cerkiewnosłowiański, inne są pisane w języku rosyjskim (potocznym). Zob.

- (6) нє єлѠрѣчншѣ ли Ѡцѣ нлѣ мѣєрѣн к҃ртннмѣ;
- (7) Ѡца дѣховнаго нлѣ Ѡца рѣднаго нлѣ мѣчєрѣ нлѣ вѣрѣта нлѣ єєєтѣрѣ нє вѣнлѣ;
- (8) нєзѣвѣлѣ ли когѠ жнѣѠмѣ ѣ кѣєѠмѣ нлѣ єѠкѠкоѣ
- (9) нєплѣнѣлѣ ли комѣ вѣрѣжѣ ѣ вѣѠрѠдѣ
- (10) пѣрѣєтѣ комѣ нєкѣзѣлѣ ли
- (11) нєдѣрѣзннлѣ ли когѠ ѣзѣыкомѣ
- (12) нєвѣрѣннлѣє ли єнѠхѠѣ нлѣ єѠвѣєкѣєѠмѣ. єзѠѠѠѠѠѠѠ кѣрѣвѣ вѣлѣдѣ єлѣка вѣдѣма пѠдѣлѣ нлѣ чѣкѠѣжѣ ѣ нє прѠєтѣннлѣє
- (13) нєєкѣжєєшнли нѣдѠєлѣ жнѣѠѠѠѠ кѣ чѣєвѣ зѣрѣлѣ нлѣ когѠ чѠмѣ пѠдѣннлѣ нлѣ кѣчєєтѣ когѠ нєєылѣлѣлн

- (14) прѣемаа тѣта ѿкрѣомаа ѿнѣ такоже поклебаа ѿко тѣтѣ
 (15) ѿбмѣнникъ ѿтѣтъ едѣннѣ сѣдѣ
 (16) вѣзѣто зѣймома ѿ обмѣнома аще ли вѣмѣтѣннѣ ѿстѣвнѣтѣ (БР, л.^м об.),
 (17) немѣтѣми рѣкѣми некабѣлаа ли еси до стѣтѣхъ ѿкоу н книгѣ, ѿли хѣбѣка
 ножѣ ковѣшъ ѿли немѣлаа ли бѣѣ (БР, л. ж об.)
 (18) неходѣли ли вѣ мечѣтъ тѣтѣрѣкѣѣ ѿли вѣкоу те^а немецѣкѣѣ, ѿли вѣшкоу
 к жѣндамъ немѣлаа ли сѣнѣми бѣнѣкѣ, неходѣли ли сѣнѣми гдѣ вѣ ѣрмонѣкѣ
 в тѣрахѣтѣрѣ ѿвѣмѣтѣтѣ сѣнѣми ѣли ѿ пили (БР, л.^м об. -^ж)
 (19) пѣтѣми нѣдѣчи ѿли вѣдома прише нечѣрнѣхъ ѿли некрѣцѣномаѣ зѣрѣтѣвѣнѣ ѿли
 бѣѣ вѣпомѣцѣ ѿли бѣѣ прѣртѣтѣ (БР, л. о об.)

Z przytoczonych powyżej przykładów widać, że zarówno pisownia, jak i słownictwo oraz składnia pytań bardzo się różnią. Fragmenty tekstu nacechowane pod względem potoczności zawierają przykłady pisowni wg zasady fonetycznej: *здраствуй, кочата* 'koguta, D. lp.', w *каравод, извоицик*; końcówek przymiotników: *молодова, мирскова, немоленова*, etc.; wyrazy niecenzuralne, nieregularne formy (*ярмонка, трахтир, не играте ли, по гадателной въсолмонѣ, не цѣловалса ли когда съ дѣвочкамѣ, не давалъ ли вросты денегѣ, etc.*) i znaczenia wyrazów (*не покорила ли кого чем, etc.*). Cechą charakterystyczną składni potocznych fragmentów tekstu jest brak wyrazów łączących zdania złożone (*не нашѣлъ ли какой находки. и себѣ оудѣржалъ. спрашивали нѣ сказѣлъ; не гляделъ ли гдѣ на вѣртушкѣ розыгрѣвають вѣщи вдѣнги*). Nadmierne stosowanie kompresji w konstrukcjach zdaniowych doprowadza do tego, że zdanie okazuje się bezsensowne (*не дѣлалъ ли вычету извоицику за неуспѣхъ гразей*).

4. Tekst polemiczny: „Wiecznaja Prawda” Awwakuma Komisarowa

„Wiecznaja Prawda” Awwakuma Komissarowa (Awwakuma Anisimowa Kamisarowa) stanowi najbardziej obszerne i szczegółowe kompendium wiedzy z historii, dogmatyki i ideologii ruchu staroobrzędowego po „Pomorskich otwietach”. Dokładnie

nie wiadomo, gdzie i kiedy ten traktat został wydany. Sam autor pisze, że ukończył książkę w 1895 r., jednak S. W. Rudakow podaje: Kowrow, 1895 (Рудаков 2014, примечание 1). Liczba materiałów źródłowych, w tym starodruków cytowanych w traktacie, nasuwa potrzebę odpowiedzi na pytanie, skąd wiejski nacziotczik-„nietowiec” mógł takie książki wziąć, szczególnie że sam narzekał na brak dostępnych materiałów i źródół: *мѣсто положенїа, нѣшего жїтельства, ѿверѣхъ городѣхъ сѣгоуиѣхъ вѣдальномъ разгѣлоуїи, ѿ неѿверѣтаетѣа клїзѣ нѣшей мѣстности, ннгоуадритвенной, ннцеркѣбной, ннѿбцїетвенной какѣй лнбо пѣблїчнѣй кнклїотѣки, ѿлї какѣй ннѣдѣ кннгохранїтельной архїкы, чтоѣы гдѣ козможнѣо кѣло коупользоватѣа кнїгами (ВП, 1v–2); jak rѳwnieŹ na brak chęci pomocy wsród wspѳłuczynawcѳw: *оунаѣхъ, кѣ сожаленїю сказатѣ неѿказалѣо ннѿдноѳо такоѳо челѳвѣка, чтоѣы котѳорыѿ, вѣсѳвранїн доводѳкъ, ѿлї вѣ располѳженїи пїсменности, подаѣхъ кѣ ннѣѣ рѣкѣлѣ помѳцн (idem). Najprawdopodobniej jednak pomocnѣ ręкѣ Komissarow znalazł w domu kupcѳw Pierszinѳw (rѳwnieŹ „nietowcѳw”): po pierwsze, wiadomo, Źe pomieszkiwał w ich domu w Kowrowie (Кабанѳв 2018), po drugie, wiadomo, Źe rodzina Pierszinѳw miała bogatѣ kolekcję starodrukѳw i rękopisѳw. Spora część zbiorѳw została podarowana w 1957 r. przez spadkobiercѣ rodziny Dmitrija Pierszina Griebieńszczykowskiej Staroobrzędowej Wspѳłnocie w Rydze, o czym powiadomił Iwan Nikiforowicz Zawѳloko w swoim artykule 1970 r. (przedruk: Завѳлоко 2011), załączając do niego listę, na ktѳrej znajduje się większѳść tytułѳw wspomnianych w „Wiecznej Prawdzie”.**

Struktura książki została określona przez jej cel: Komissarow na 399 kartkach, zadrukowanych tradycyjnym dla wydań XIX w. pѳłustawem, odpowiada na 8 pytań (kk. 1–2 1. paginacji), ktѳre postawił chłѳpom naleŹącym do Spasowa Soglasija (Wspѳłnoty Spasowej) w trakcie rozmowy 13 grudnia 1892 r. w siole Gramotinie guberni jarosławskiej ujazdu poszechońskieѳ wołosti sofronowskiej misjonarz Cerkwi prawosławnej Mikołaj Kosatkin (Kasatkin) uprawniony do nawrѳcenia „raskolnikѳw”. Pierwsze pytanie dotyczy łaski Świętego Ducha, ktѳrej rzekomo została pozbawiona Cerkiew prawosławna po Soborach Moskiewskich 1666–1667 r.; drugie (w zwiŹzku z pierwszym) – pod czyjţ opiekę w takiej sytuacji pozostaje Cerkiew. Dalej Kasatkin interesuje się, kto był pierwszym nastawnikiem spasowcѳw po oddzieleniu ich od Cerkwi greckorosyjskiej (3. pytanie) i do jakich działań i czynѳw był uprawniony (4.). Pytania 5. i 6. dotyczŹ czynnoścї obrzędowych wykonywanych przez członkѳw wspѳłnoty spasowcѳw, aby wybrać nastawnikѳw, oraz źrѳdeł, zasad i reguł wykonywania tych czynnoścї. Pytania 7. i 8. sŹ zwiŹzane z konwersjŹ na spasowstwo z innych konfesji albo religii: Kasatkin pytał, w jaki sposѳb przyjmuje się do wspѳłnoty, na jakich zasadach, w jakich książkach zostały podane te zasady i jak postępują z „heretykami”, ktѳrzy chcieliby przystąpić do wspѳłnoty. W obszernym posłѳwiu (kk. 389–399) autor stwierdza, Źe „отвѣты сѣтъ кнїга вѣвоемѣхъ рѳдѣ нѳвал,

НАНАШЕМИ ОУЧЕТЕСТВЕННОМЪ ЯЗЫКѢ, СОБРАННАА ИЗЪДРЕВНИХЪ ДОГТОВѢРНЫХЪ ИСТОРИЧЕСКИХЪ ИСТОЧНИКОВЪ ЦЕРКОВНЫХЪ, И ИЗЪИИШНИХЪ СВѢТСКИХЪ ПИСАТЕЛЕИ” (ВП, 390).

Faktycznie, jak na nacziotczika przystoi, Komissarow opiera swoje argumenty na cytatach z autorytatywnych źródeł. W tekście traktatu znajduje się 71 dokładnych cytatów z Pisma Świętego (29 cytatów ze Starego Testamentu oraz 42 z Nowego Testamentu) podanych wg Biblii Elżbietańskiej, nie licząc parafraz i aluzji. Autor cytuje utwory Jana Chryzostoma, Efrema Syryjczyka, Pseudo-Dionizego Areopagity, papieża Grzegorza Dwojesłowa, Cyryla Jerozolimskiego, Andrzeja z Cesarei, Bazylego Wielkiego, Jana z Damaszku, Teodora Studyty, Nikona Montenegrina, Teodora z Edesy i in., posługuje się tekstami działających w I Rzeczypospolitej polemistów antyunickich oraz cytuje obszerne fragmenty z Minej Czytanych. Oprócz źródeł cerkiewnych Komissarow odwołuje się również do prac naukowych o Raskole, do wydanych materiałów sadowych oraz do publikacji prasowych (p. opis cytowanych źródeł z historii w: Потехина 2014). W tekście traktatu występują też cytaty z utworów hymnograficznych czy Psalterza, którym nie towarzyszą przypisy, np.

(20) ИА ПРИИМАА НАСЕБѢ СТОТЪ ТРЪДЪ ДЛА ТОГО, ЧТООКЪ СОСТАВЛЕНІЕМЪ ОНЫХЪ УЧЕТЕЦКОВЪ <...> ДОСТАВИТЬ ХОТѢ МАЛШО ХРІТІАНСКЮ ПОЛЬЗУ, ЛЮБЕЗНЫМЪ НАШИМЪ СОУЧЕТЕСТВЕННИКАМЪ, КОТОРЫЕ <...> СЪЖАЛОСТІЮ СРЦА, [СОМНОГНИМЪ ПЛАЧЕМЪ ИРЫДАНІЕМЪ, ГРОМКИМЪ ГЛАСОМЪ СО СЛЕЗАМИ ВОЗОПІЮТЪ – peryfraza z tekstów hymnograficznych]: [КЖЕ ПРИДОША ЯЗЫЦЫ ВЪДОСТОПІЕ ТВОЕ, ИУОСКВЕРНИША ЦРКОВЬ СЪШО ТВОЮ, ИПОЛОЖИША ТРЪПІА РАКОВЪ ТВОИХЪ ВЪКРАШНО ПТИЦАМЪ НЕБЕСНЫМЪ, ИПРОЛІАША КРОКЪ ИХЪ ІАКО БОДЪ – psalm 78].

Język tekstów autorskich Komissarowa wykazuje cechy interferencji rosyjsko-cerkiewnosłowiańskiej. Od strony interpunkcyjnej zauważamy stosowanie raczej znaków intonacyjnych niż interpunkcyjnych. W tekstach rosyjskich występują cerkiewnosłowiańskie leksykalne i gramatyczne wtrącenia, poza tym obecne w nich są również elementy języka potocznego:

- (2) Книга сіа именѣемаа вѣчнаа правда. Показѹющаа по прѣбическомѹ предѣказанію пришедше на црковь хртѹвѹ, страшное икѣдственное окѹреваніе и колненіе. (rzeczowniki окѹреваніе и колненіе prawdopodobnie pochodzą z tekstów minejnych i występują w języku rosyjskim w innych znaczeniach);
- (3) присогтавленіи <...> ѡчѣтцѹмъ, ѡсобенно старалеа ѿ дѣлатъ сію книгу по лѣзноу дла читателей всякаго рода. кромѣ всякаго кнтіиетва икраснорѣчіа (przyimek кромѣ występuje w znaczeniu ‘bez’ jak w tekstach cerkiewnosłowiańskich);
- (4) Наконѣцъ мы позакѹтнннѣа ѡкогачнть книгу, рѣзными дла понатїа, замѣчанїаами, <...> дакы всѣмъ свѣтнимъ дѣлатъ сію книгу желанною илюбѣзноу дла всѣхъ (czasownik *позаботиться* oraz zaimek wskazujący *это* występuje w formie potocznej).

5. Wydania publicystyczne: „Istina” Konstantyna Gołubowa⁶

Konstantyn Jefimowicz Gołubow ok. 1863 r. z polecenia o. Pawła (Pruskiego), ówczesnego przeora klasztoru pw. Świętej Trójcy i Zbawiciela w Wojnowie, kupił w pobliskim Johannisburgu drukarnię, gdzie oprócz literatury cerkiewnej wydawał własną gazetę „Istina” (1863-1866), którą zatem przekształcił w czasopismo o charakterze społeczno-religijnym (1867-1868)⁷. Zrywając z ruchem staroobrzędownym w 1868 r., Gołubow otrzymał święcenia kapłańskie w Moskwie i, uzyskując pozwolenie carskich władz, przeprowadził się do Pskowa, gdzie zabierając ze sobą wszystkie narzędzia drukarskie, za pozwoleniem Najświętszego Synodu nadal wydawał swoje czasopismo⁸ oraz gazetę⁹ („Псковская газета”).

Gołubow urodził się i ukształtował swoją osobowość w środowisku wielonarodowym i wielokulturowym. Pochodzący z Łatgalii syn pańszczyźnianego chłopca-staroobrzędownca, wielokrotnie zmieniał miejsce zamieszkania: jako dziecko mieszkał z matką w Wilnie, później przeprowadził się do Suwałk, by zatrzymać się na dłużej w Prusach Wschodnich. Był najzdolniejszym i zaufanym wychowankiem przyszłego archimandryty Pawła (Ledniewa) o przydomku Pruski, współpracował z Wasilijem Kielsijewem, korespondował z Mikołajem Ogariowem, niemalże został sportretowany jako główny bohater „Biesów” Dostojewskiego.

E. Iwaniec pisze, że Gołubow władał kilkoma językami. W dzieciństwie na pewno mówił gwara rosyjsko-białoruską, którą jeszcze dziś można usłyszeć od mieszkańców Wojnowa, uczył się czytać i pisać w języku cerkiewnosłowiańskim w Wilnie, na pewno znał polski i niemiecki, gdyż prowadził sprawy drukarni w Johannisburgu, oraz musiał porozumiewać się z miejscową ludnością i urzędnikami, opanował również rosyjski język literacki w stopniu dostatecznym, by pisać artykuły, które zamieszczał w swoich publikacjach, jednak nie otrzymał żadnego systematycznego wykształcenia poza szkołą dla chłopców zorganizowaną przez o. Pawła w klasztorze.

Najprawdopodobniej swoją pierwszą gazetę Gołubow zaczął wydawać pod wpływem Kielsijewa, wzorując się na „Obszczim Wieczu” Ogariowa, na co wskazują sposób układania łamów, objętość, treść i przeznaczenie tych czasopism. Porównanie tekstów zamieszczonych w obu gazetach byłoby bardzo ciekawe pod kątem idiosyliów autorskich, stylistyki języka mówionego stosowanego ze względu na odbiorców oraz wzajemnych zapożyczeń składających się na język publicystyczny. Wg Iwańca, współcześni zarzucali Gołubowowi, że jego pisane po rosyjsku teksty zawierają zbyt

⁶ Dane faktograficzne o Konstantynie Gołubowie podaje za: Iwaniec 2001.

⁷ Teksty 3 numeru gazety oraz trzech zachowanych numerów czasopisma (nr 1, 3, 4) dostępny pod adresem: <http://wmbc.olsztyn.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=62> [dostęp 14.03.2018].

⁸ „Миссионерские статьи под названием «Истина»”. Издание Псковскаго Священника Константина Голубева. Wydawana w latach 1868–1886.

⁹ „Псковская газета”, литературно-археологическое и промышленно-культурное издание. Wydawana w latach 1886–1887.

dużo błędów ortograficznych i leksykalnych, że nie radzi sobie z gramatyką, że nie jest łatwo zrozumieć, co chce powiedzieć (2001, 90–91).

Podamy kilka przykładów interferencji w języku utworów Konstantyna Gołubowa opublikowanych w johannisburskich zeszytach „Istiny”. W celu uproszczenia tam, gdzie to było możliwe, oryginalna cyryliccka czcionka została zastąpiona w przykładach współczesną grażdanką.

Oryginalna czcionka, którą drukował Gołubow, zawierała cały komplet znaków, używanych w drukach sprzed reformy, włączając do tego znaki dublujące się, np. samogłoskę *o* oznaczał jako *o* (wąskie), *o* (szerokie), *ω* (omega wąska), *Ω* (omega szeroka), oraz znaki diakrytyczne. Wstępnie można stwierdzić, że np. w rdzeniach słów częściej stosuje się *o*, natomiast w afiksach – inne dublety: w sufiksach przysłówków i krótkich przymiotników prawie wyłącznie *ω* (por. Куcмауль 2015). Samogłosce *y* odpowiada przeważnie ligatura *ѣ* możliwe dlatego, że bardziej przypomina *y* w graždance niż dygraf *ѣѣ*. Jako przykład interferencji można przytoczyć pisownię wyrazów zapożyczonych: *тѣΩдегѣтнѣескнѣй* (с омегой широкой и с!), *матеріальнаго, раціΩнальнѣя*. Jednostkowy przykład użycia jusa wielkiego, niewykorzystywanego już w drukowanych wydaniach sprzed reformy, widać na odwrocie strony tytułowej czasopisma: [*ЛѦКѦВѦТѦКѦВѦТѦ*] *НЕЖДЕМЪ*. O wpływie języka literackiego świadczy również bardzo rzadkie użycie pajerków, stosowanie nowych skrótów pod tytłami (*Гдѣтѣко*), pisownia przedrostków na *з/с* oraz *-н-* lub *-нн-* w sufiksach przymiotników i imiesłów. Gołubow w kilku wypadkach używa litery *ѣ*, najprawdopodobniej wskazując na potoczny charakter zdania, np. w parafrазі z Apokalipsy (17,16): *Возненавидѣмъ, обнѣжѣмъ, плѣтъ ѣздѣмъ, ѣкѣртн ѣжѣемъ, любоѣнцы вѣемѣрной, ѣтѣмѣннѣшей ѣзѣ своѣй золотѣой чѣши наѣши ѣмнѣя понѣтѣл; ѣсѣ: вѣѣ двѣжѣдѣеѣл не прѣмѣннѣжѣкѣе; «Кѣколоѣ» ѣзѣѣртѣкѣеѣл ѣт прѣвѣдѣнѣго понѣмѣннѣя «Москѣвскѣх вѣѣдомѣстѣй» ѣ народнѣой вѣѣротѣрпѣмѣстнѣй i in. Interferencją fonetycznych cech języka literackiego i gwary należałoby wytłumaczyć brak znaku miękkiego w wyrazach *тѣолкѣ, мелѣайшнѣй, доказѣтелѣстѣво, галѣаннѣескнѣй (!), возмѣнѣтѣѣ*.*

Pod wpływem języka cerkiewnosłowiańskiego w języku rosyjskim Gołubowa pojawiają się cerkiewizmy leksykalno-semantyczne, hybrydy i neologizmy autorskie „stylizowane” na cerkiewizmy. Jednym z wyrazów kluczowych w jego artykułach jest słowo *правоверие* łącznie z przymiotnikiem *правоверный*, których używa w znaczeniu ‘православие, православный’. Hasło *правѣвѣрнѣе* zawiera definicję ‘истинная вера, правоверие’ w Słowniku cerkiewnosłowiańskim (Цейтлин/Вечерка/Благова 1999, 495). Iwaniec uważa, że Gołubow nadaje temu pojęciu szersze znaczenie (2001, 160–162).

Dedykując swój artykuł „Живѣтъ мира” Wilhelmowi Wundtowi, którego książkę rozważa, Gołubow pisze: „Жертѣуетѣя профессѣору В. Вундту в Гейдѣльберг” (Истина 4, 2). W wyniku interferencji powstały rosyjsko-cerkiewnosłowiańskie hybrydy, jak *произрастѣннѣе* ‘растѣннѣе’ и растѣннѣе ‘рѣст’, *изѣѣртѣваетѣя*

(ros. lit.: изворачивается), *объзаглавленныхъ* (ros. lit.: озаглавленных), *обчистить* (ros. lit.: очистить), oraz imiesłowy: <о> *всеживящем* <существо>, *осажимой* <природы>, *питеющего* <зародыш тайны>, *видучий* („человек слепой понятливее видучаго”), *сприсуция* ‘присущие’.

Elementy języka cerkiewnosłowiańskiego nadają kształtu stylowi publicystycznemu „Istiny”: *самосознательный* <дух>, *умозаключать* ‘понимать’ (por. bułg. *Умозаключение* ‘понимание’), *грубоматериальный* <мир>, *зловредие излишествострастей* itp. Szczegółowego badania wymaga ulubione określenie Gołubowa *самостеснение* ‘самоогraniczenie, воздержанность’, pod wrażeniem którego znajdował się Dostojewski (Буданова 1990, 693–795).

Zagadnienie interferencji na płaszczyźnie składniowej w wypadku konfrontacji języków pokrewnych stanowi jeden z najbardziej skomplikowanych problemów. W przypadku tekstów Gołubowa chodziłoby przede wszystkim o interferencję cech języka książkowego a potocznego w związku z nadmiarem solecyzmów (elipsa, anakolutów, etc.), pr. *Альцигв человека попросить потерпеть, пока приготавлиемъ (что?), и онъ согласится. Онъ будетъ употреблять (что?) съ разсуждениемъ въздвщемъ (z elipsą bliższego dopełnienia); Любопытствъ человека дща въодствена сълекать въ постигательство (чего?) не постижмаго; или испытать невозможность постижения (чего?) въргнетца въ не постижмаго (błąd w związku zgody podmiotu i orzeczenia, błędne użycie równoważnika zdania, błąd rządu czasownika увлекаться oraz elipsa dopełnienia bliższego); Мы спираемъ или въ не понимаъ, или въ выдумывать (elipsa ewentualnie kondensacja konstrukcji predykatywnej).*

Wyłącznie z kontekstu (ale nie w każdym wypadku) da się zdefiniować znaczenie przyimka czy łącznika *кроме*: *И онъ пойметъ ипрослезитца, кромеъ всякихъ чкленныхъ наказаний* (‘без’); *По какомъ же правъ въ <...> выводитъ иго [человека] въ положене выходящее изъ состава мира Нктъ, что кроме того. Въ миръ онъ въ въстаитца еоимъ сществомъ* (б. «Истина» № 4, 7) (‘вне?’, ‘без?’)

6. Współczesne wydania wspólnot pomorskich

Współczesne wydania staroobrzędowców-pomorców, z wyjątkiem literatury liturgicznej, są drukowane czcionką grażdzańską. Zastępowanie cyrylicy w tekstach świeckich rozpoczęło się z rozpowszechnieniem legalnego druku. W staroobrzędowym podręczniku z religii (wyd. 1 – Rzeżycza 1924) cyrylicą wydrukowano tylko aneks zawierający krótką azbukę łącznie z wyjaśnieniem greckich liter i ligatur oraz skrótów, system liczbowy i „Opowiadanie o lestowce”. Wszystkie modlitwy, „Naczał”, psalmy i wybrane tropariony z kondakionami wydrukowano w języku

cerkiewnosłowiańskim w ortografii rosyjskiej sprzed reformy 1918 r., oprócz tego podano w równoległym tekście tłumaczenia modlitw i dekalogu na język rosyjski.

Grażdańską czcionką od lat 20. XX w. drukowano czasopisma i kalendarze staroobrzędowców mieszkających w krajach nadbałtyckich i w Polsce. Ta tradycja do dzisiaj została zachowana, jednak należy zauważyć, że w rosyjskich tekstach kalendarzy występują elementy języka cerkiewnosłowiańskiego. Zjawisko interferencji obejmuje przede wszystkim formy gramatyczne w menologiach. Na przykład „Перекидной календарь с месяцесловом на 2012 г. «Духовные стихи староверов»”, wydany przez Ryską Pomorską Wspólnotę Objawienia Pańskiego oraz Stowarzyszenie Starowierów im. I. Zawołoki, ułożony przez Piotra Aleksejewa z Rygi, zawiera fragmenty wierszy wydrukowane na obrazkach-łubkach wykonanych przez Pawła Grigorjewicza Warunina, artysty, poety oraz przewodniczącego Związku Wspólnot Staroobrzędowych Estonii. Do każdego dnia miesiąca na prawej stronie został podany komentarz w języku rosyjskim, np. „Постные дни, когда трапеза разрешается с: маслом, рыбой, сыромолочными продуктами (без мяса)”. Lewa strona zawiera menologium, którego język należy określić jako hybrydowy, ponieważ łączy formy rosyjskie i cerkiewnosłowiańskie, np. w zapisie na 30 (17) września czytamy: „Неделя по Воздвижении, 17-я по Пяťдесятнице. Гл. 8 Ев. воскр. 6-е. Святых мучениц Веры, Любе и Надежди и матери их Софии (ок. 137). Пролог: свв. мучениц Агафоклии и Феодотии (ок. 230). Свв. муч. 156-ти огнем скончавшихся (ок. 310). Свв. муч. два епископа, Пелия и Нила, и два славна мужа, Пафермутия и Илии, и инех с ними – в тексте слова, в прологе”. W kalendarzu Staroprawosławnej Pomorskiej Cerkwi na 2017 r. wydanym przez Jedyńą Radę tej cerkwi w Sankt Petersburgu w menologium (ss. 10–44) tradycyjne opisy świąt zostały nadrukowane w języku cerkiewnosłowiańskim wg zasad współczesnej ortografii rosyjskiej, np. w zapisie na 18 (5) stycznia znajdujemy: „Предпраздньство Просвещения (Богоявления, Objawienia Pańskiego – Е. П.). И святых мученик Феопента и Феоны (303). И преподобных матери нашей Сигклитикии (ок. 350). Пролог: прп. Григория (ок. 820), Фостирия, Мины (IV). Поклоны: приходные, исходные, на правиле поясные. Утром служатся Царские часы. День постный (1-жды с маслом)”. Formy cerkiewnosłowiańskie w tekście zostały zaznaczone kursywą. W nagłówkach oraz we fragmentach wierszy duchowych na drzeworytach Warunina zastosowano stylizowaną czcionkę cyrylicą. Rok kalendarzowy we współczesnych kalendarzach rozpoczyna się 1 stycznia, natomiast daty wg obowiązującego w Cerkwi kalendarza juliańskiego („starego stylu”) podaje się jako fakultatywne.

W podręczniku dla nastawników ułożonym przez Wiktora Szamarina („Уставъ соборной службы. Руководство-самоучитель. Пособие старообрядческим служителям для проведения церковных служб”, Санкт-Петербург, 1992, ss. 122) cyrylica w wersji stylizowanej również występuje wyłącznie w nagłówkach (na okładce widzimy słowo *Ustaw* pisane z jerem, natomiast na stronie tytułowej

już bez jeru). W rosyjskim tekście podręcznika występują terminy niezbędne do określenia części nabożeństwa, podobnie jak pierwsze słowa hymnów pisane czcionką grażdzańską. Obszerny aneks (ss. 84–121) zawiera wybrane teksty hymnów w języku cerkiewnosłowiańskim, ale zostały one wydrukowane zgodnie z zasadami ortografii współczesnego języka rosyjskiego, np. „Пресвятая Троице Боже наш, услыши молитву раб своих (!), молящихся Тебе” (tekst zapiewu na nabożeństwie, s. 84); „Пророка Твоего Господи, (имя), память празднующе, того ради молим Тя, спаси душа наша” (Troparion ogólny, Głas 2, s. 101).

7. Wnioski

Złożony pod względem językowym charakter tekstów zamieszczonych w wydaniach staroobrzędowych okresu najnowszego wydaje się bardzo ciekawym obiektem badań w związku z występującą w nich interferencją rosyjsko-cerkiewnosłowiańską. Łącznie z tym analiza wątków związanych z interferencją nasuwa potrzebę zwrócenia się pod względem metodologicznym również do pewnych zagadnień socjolingwistycznych, a mianowicie do założeń dyglosji ewentualnie bilingwizmu. Na podstawie tych założeń omawiane teksty można byłoby także przedstawić jako przykład przełączania kodów (code switching). W ostatnich latach tego pojęcia coraz częściej używa się poza obrębem językoznawstwa. Literaturoznawcy również stosują to pojęcie do charakterystyki stylów literackich w przypadku, kiedy to tekst zawiera elementy więcej niż jednego języka (np. Torres 2007).

Na zakończenie wstępnego opracowania tak bardzo ważnego zagadnienia warto przytoczyć słowa A. W. Wozniesieskiego, który podkreślił, że „что старообрядчество несводимо к простому традиционализму и неотступной ревности к старине” (Вознесенский 1993, 368).

Bibliografia

- ALMAZOV, A. I. (1894), *Almazov, A. I. (1894), Тайная исповедь в православной церкви. Опыт внешней истории.* Тт. 1–3. Odessa. [Алмазов, А. И. (1894), Тайная исповедь в православной церкви. Опыт внешней истории. Тт. 1–3. Одесса.]
- ALPATOV, S. V. (2004), *Berestyanyye gramoty v kontekste fol'klornoy i literaturnoy traditsii.* V: *Drevnyaya Rus'. Voprosy medievistiki.* 4 (18), 123–128. [Алпатов, С. В. (2004), Берестяные грамоты в контексте фольклорной и литературной традиции. В: Древняя Русь. Вопросы медиевистики. 4 (18), 123–128.]
- BUDANOVA, N. F. (1990), *Primechaniya.* V: F. M. Dostoyevskiy, *Sobraniye sochineniy v pyatnadsati tomakh*, t. 7, „Besy”. Leningrad, 673–846. [Буданова, Н. Ф. (1990), Примечания. В: Ф. М. Достоевский, *Собрание сочинений в пятнадцати томах*, т. 7, „Бесы”. Ленинград, 673–846.]
- DAL', V. I. (1955), *Tolkovyy slovar' zhivogo velikoruskogo yazyka.* V 4-kh tt. Moskva. [Даль, В. И. (1955), Толковый словарь живого великорусского языка. В 4-х тт. Москва.]
- DUTCHAK, E. E. (2011), *Staroobryadcheskaya kniga: bolevyye tochki nauchnogo opisaniya pozdney kirillicheskoj rukopisi.* V: Pozdeyeva, I. V./Pushkov, V. P. (red.), *Yazyk, kniga i traditsionnaya kul'tura pozdnego russkogo srednevekov'ya v zhizni svoego vremeni, v nauke, muzeynoy i bibliotечноj rabote XXI v. = Mir staroobryadchestva.* 8. Moskva, 674–688. [Дутчак, Е. Е. (2011), Старообрядческая книга: болевые точки научного описания поздней кириллической рукописи. В: Поздеева, И. В./Пушков, В. П. (ред.), *Язык, книга и традиционная культура позднего русского средневековья в жизни своего времени, в науке, музейной и библиотечной работе XXI в. = Мир старообрядчества.* 8. Москва, 674–688.]
- IWANIEC, E. (2001), *Droga Konstancya Gohubowa od starowierstwa do prawoslawia.* *Karty z dziejów duchowości rosyjskiej w drugiej połowie XIX wieku.* Białystok.
- JAROSZEWICZ, Z. (1989), *Zbiorek wierszy z żeńskiego klasztoru staroobrzędowego w Wojnowie na Mazurach.* W: *Slavia Orientalis.* XXXVIII. 3–4, 463–475.
- KABANOV, A. E. (2018), *Sud'ba knizhnogo sobraniya kovrovskikh kupcov Pershinykh.* URL: <http://www.vladregion.info/articles/sudba-knizhnogo-sobraniya-kovrovskikh-kuptsov-pershinykh>. [Кабанов, А. Е. (2018), Судьба книжного собрания ковровских купцов Першиных. URL: <http://www.vladregion.info/articles/sudba-knizhnogo-sobraniya-kovrovskikh-kuptsov-pershinykh>.]
- KOROGODINA, M. V. (2006), *Ispoved' v Rossii v XIV–XIX vv.* Sankt-Peterburg. [Корогодина, М. В. (2006), Исповедь в России в XIV–XIX вв. Санкт-Петербург.]
- KUSMAUL', S. (2015), *Evolucija principov upotreblenija bukvy w vo 2-y polovine XVI v. i v 1-y polovine XVII v.* V: *Pociechina, N./Kravetsky, A. (red.), Fontes Slavia Orthodoxa.* Т. II. *Pravoslavnaja kul'tura vchera i segodnja.* Olsztyn, 89–133. [Кусмауль, С. (2015), Эволюция принципов употребления буквы в во 2-й половине XVI в. и в 1-й половине XVII в. В: Потехина, Е. А./Кравецкий, А. Г. (ред.), *Fontes Slavia Orthodoxa.* Т. II. *Православная культура вчера и сегодня.* Olsztyn, 89–133.]
- MANGILEV, P. I. (1998), *Voprosnyye stat'i na ispovedi v rukopisnom sbornike XVIII v.* V: *Problemy istorii Rossii. 2: Opyt gosudarstvennogo stroitel'stva XV–XX vv.* Yekaterinburg, 325–338. [Мангилев, П. И. (1998), Вопросы статьи на исповеди в рукописном сборнике XVIII в. В: Проблемы истории России. 2: Опыт государственного строительства XV–XX вв. Екатеринбург, 325–338.]
- MARTINET, A. (1979), *Predisloviye.* V: U. Weinreich, *Yazykovyye kontakty. Sostoyanie i problemy issledovaniya.* Kiyev, 18–21. [Мартинет, А. (1979), Предисловие. В: У. Вайнрайх, *Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования.* Киев, 18–21.]
- ORZECZOWSKA, J. (2014), *Azbuki v knizhnykh sobraniyakh mazurskikh staroobryadcev.* V: *Pociechina, N./Kravetsky, A. (red.), Fontes Slavia Orthodoxa.* I. *Pravoslaviye v slavyanskom mire: istoriya, kul'tura, yazyk.* Olsztyn, 162–175. [Orzechowska, J. (2014), Азбуки в книжных собраниях мазурских старообрядцев. В: Потехина, Е. А./Кравецкий, А. Г. (ред.), *Fontes Slavia Orthodoxa.* I. *Православие в славянском мире: история, культура, язык.* Olsztyn, 162–175.]

- PLETNEVA, A. A. (2013), *Lubochnaya bibliya: yazyk i tekst*. Moskva. [Плетнева, А. А. (2013), *Лубочная библия: язык и текст*. Москва.]
- POCIECHINA, H. (2010), *Koncept „grekh” v pravoslavnom diskurse ispovedi*. V: Kamalova, A. A./Kiklewicz, A. K. (red.), *Koncepty kul'tury v yazyke i tekste: teoriya i analiz*. Olsztyn, 43–70. [Потехина, Е. (2010), *Концепт „грех” в православном дискурсе исповеди*. В: Камалова, А. А./Киклевич, А. К. (ред.), *Концепты культуры в языке и тексте: теория и анализ*. Olsztyn, 43–70.]
- POCIECHINA, H. (2014), *Istoriya staroobryadchestva v polemicheskom traktate „Vechnaya pravda”*. V: Pocietchina, H./Kravetsky, A. (red.), *Fontes Slavia Orthodoxa. I. Pravoslaviye v slavyanskom mire: istoriya, kul'tura, yazyk*. Olsztyn, 194–210. [Потехина, Е. (2014), *История старообрядчества в полемическом трактате „Вечная правда”*. В: Потехина, Е. А./Кравецкий, А. Г. (ред.), *Fontes Slavia Orthodoxa. I. Православие в славянском мире: история, культура, язык*. Olsztyn, 194–210.]
- POCIECHINA, H. (2016), *Kanonniki iz Vojnovskogo monastyru: popytka sravnitel'nogo analiza*. V: Pocietchina, H./Kravetsky, A. (red.), *Fontes Slavia Orthodoxa. III. Pravoslavnaaya kul'tura: istoriya i sovremennost'*. Olsztyn, 171–190. [Потехина, Е. (2016), *Канонники из Войновского монастыря: попытка сравнительного анализа*. В: Потехина, Е. А./Кравецкий, А. Г. (ред.), *Fontes Slavia Orthodoxa. III. Православная культура: история и современность*. Olsztyn, 171–190.]
- POCIECHINA, H. (2018), *Yazyk staroobryadcheskoj publicistiki XIX v.: popytka kharakteristiki yavleniya*. V: *Przegląd Rusycystyczny*. 2 (162), 174–189. [Пocietchina, H. (2018), *Язык старообрядческой публицистики XIX в.: попытка характеристики явления*. В: *Przegląd Rusycystyczny*. 2 (162), 174–189.]
- TORRES, L. (2007), *In the Contact Zone: Code-Switching Strategies by Latino/a Writers*. V: *Melus*. V. 32, 1, 1 March 2007, 75–96 (доступ 14.02.2018). DOI: <https://doi.org/10.1093/melus/32.1.75>.
- TSEYTLIN, R. M./VEČERKA, R./BLAGOVA, E. (1999), *Staroslavyanskiy slovar' (po rukopis'am X–XI vekov)*. Moskva. [Цейтлин, Р. М./Вечерка, Р./Благова, Э. (1999) (ред.), *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*. Москва.]
- VASIL'EV, D. V. (2014), *Dva spiska china ispovedaniya, khraryashchiyesya v rukopisnykh sobraniyakh Petrozavodska*. V: *Studia Humanitatis Borealis*. 1, 69–76. [Васильев, Д. В. (2014), *Два списка чина исповедания, хранящиеся в рукописных собраниях Петрозаводска*. В: *Studia Humanitatis Borealis*. 1, 69–76.]
- VOZNESENSKIY, A. V. (1993), *Kanonnik kak tip knigi u staroobryadtsev*. V: *Trudy Otdela drevnerusskoy literatury*. XLVIII. 355–368. [Вознесенский, А. В. (1993), *Канонник как тип книги у старообрядцев*. В: *Труды Отдела древнерусской литературы*. XLVIII. 355–368.]
- VOZNESENSKIY, A. V./MANGILEV, P. I./POCHINSKAYA, I. V. (1996), *Knigoizdatel'skaya deyatel'nost' staroobryadtsev (1701–1918). Materialy k slovaryu*. Yekaterinburg. [Вознесенский, А. В./Мангилов, П. И./Починская, И. В. (1996), *Книгоиздательская деятельность старообрядцев (1701–1918). Материалы к словарю*. Екатеринбург.]
- YEVGEN'YEVA, A. P. (red), (1984), *Slovar' russkogo yazyka*. V 4-kh tt. Moskva. [Евгеньева, А. П. (ред), (1984), *Словарь русского языка*. В 4-х тт. Москва.]
- ZAVOLOKO, I. N. (2011), *Sobranie rukopisey i staropечатnykh knig D. N. Pershina i I. V. Dorofeyeva v Rizhskoy Grebenshikovskoy obshine*. V: *Rizhskiy staroobryadcheskiy sbornik*. Riga, 84–88. [Заволоко, И. Н. (2011), *Собрание рукописей и старопечатных книг Д. Н. Першина и И. В. Дорофеева в Рижской Гребеншиковской общине*. В: *Рижский старообрядческий сборник*. Рига, 84–88.]